

„Akkor jöjjetek máskor is... ha lehet róla szó!”

Jó gyakorlatok és dilemmák egy székelyföldi gyerektáborból

Lőrincz Borbála

LŐRINCZ BORBÁLA: ELTE Szociológia Doktori Iskola, Szociálpolitika Doktori Program –
l.borcsa@gmail.com

ABSZTRAKT A tanulmányban egy székelyföldi faluban megvalósuló gyerektábor-projektet mutatok be. A projekt egy empirikus kutatás eredményein alapul, amely a mindennapi etnicitás, a kisebbségi identitások, valamint a kisebbségi etnocentrizmus elméleti keretébe ágyazva vizsgálta a falu és lakói hétköznapijait. Az elméleti háttér és a falu tágabb földrajzi-társadalmi kontextusának és feltárt jellegzetességeinek bemutatása után ismertetem a projekt filozófiáját, gyakorlati megvalósulását, illetve néhány, a programok során felmerült dilemmát, kihívást. A tanulmány célja, hogy a) szemléltesse egy tudományos munka gyakorlati hasznosulásának, ezáltal érvényessé válásának folyamatát, illetve b) támpontot adjon a marginalizált közösségekben, konkrétan pedig a határon túli magyarok körében végzett kutatói/segítői tevékenységekhez. A projekt eddigi sikerének kulcsát a lokális fókuszban, a helyi szereplők bevonásában, a folyamatos önreflexióban és kommunikációban látjuk, ez a szemlélet segíthet oldani a kutatási/segítési helyzetben kikerülhetetlenül jelen lévő hatalmi diszkrpanciát.

Kulcsszavak: mindennapi etnicitás, kisebbségi identitások, filantrópia, erdélyi magyarok, gyerektábor, közösségfejlesztés

“Come back, if it’s possible!”

Good Practices and Dilemmas from a Children’s Camp Project in a Szekler Village

ABSTRACT In this paper I present a project of children’s camps, which takes place in a Szekler village in Transylvania, Romania. The project is based on the findings of an empirical study, which analysed everyday life in the village within the theoretical framework of everyday ethnicity, minority identities and minority ethnocentrism. First, I introduce the theoretical framework, the geographical and social context of the village, as well as its characteristics as explored by the research. Second, the philosophy, the implementation and some dilemmas and challenges of the children’s camps project are outlined. The goal of this paper is to a) present the process in which a scientific work is applied and therefore validated in practice; and to b) provide guidelines for those who do research and/or philanthropy in marginalized communities, especially among transborder ethnic Hungarians. It is believed that the initial success of the project is due to its local focus, the involvement of local stakeholders, as well as constant self-reflection and communication, which all can help dissolve the power inequalities that are inherently present in the situation of research/philanthropy.

Keywords: everyday ethnicity, minority identities, philanthropy, Transylvanian Hungarians, children’s camp, community development

A Székelyföldnek nevezett kelet-erdélyi régiót, amelyben a romániai magyar kisebbség koncentrálódik, Hargita és Kovászna megye, valamint Maros megye egy része alkotja. Amellett, hogy az anyaországi magyar politikusok számára stratégiai fontosságú hely, a Székelyföld emblemikus tér is: a határokon átnyúló magyar nemzet romantikus-nacionalista ideálképében szimbolikus szerepet tölt be. Ugyanakkor e kép lényegét tekintve ambivalens: benne a „székely” mint „a magyarság autentikus hordozója”, ugyanakkor „az »egzotikus«, »természetes«, »hagyományos«, »paraszi« Erdély mint a »modern«, »városias«, »fejlett« Magyarország ellenpontja jelenik meg” (Pap 2013: 53). Hasonló kettősség jellemzi a Magyarországról a romániai magyar kisebbség felé irányuló segítő tevékenységeket is. A határon túli magyar közösségeknek nyújtott támogatás jellemzően vagy nacionalista diskurzusban legitimálódik (a támogatottak magyarságát, illetve bennük a teljes magyarságot védendő), vagy modernizációs törekvésként a civilizációs és gazdasági hátrányok, az anyaországhoz viszonyított lemaradás kompenzálását tűzi ki célul (Zakariás 2017).

Ahogy arra Patakfalvi-Czirják – Zahorán (2017) felhívja a figyelmet, a székelyföldi régió máig a valóságtól elrugaskodott, stilizált módon reprezentálódik Magyarországon, emellett pedig a tudományos kutatások, főleg a marginalizált csoportokat érintő hiánya is hozzájárul, hogy a térségről alkotott kép sztereotipikus és hiányos. Ez az írás egyrészt a régió mítosz-talanításához, az ott élők kihangosításához szeretne hozzájárulni, másrészt bemutat egy olyan helyi szintű projektet, amely bár illeszkedhetne az „erdélyi magyar gyerekek anyaországi segítésének” toposzába is, tudatosan igyekszik meghaladni a fent vázolt ellentmondásokat. A projekt újszerűségét részben az adja, hogy a Székelyföldön élőkkel kapcsolatos magyarországi diskurzusok helyett, amelyek ellentmondásosságukban „*meglehetősen távol áll[nak] a mindennapi valóság tapasztalati tényeitől*” (Feischmidt 2005: 7), empirikus kutatáson, a helyiek önreprezentációján alapszik. Másrészt a projekt reflektál a határon túliak felé irányuló segítő tevékenységekben hagyományosan jelen lévő elnyomásra és erőszakformákra¹ (Zakariás 2019), ezeket szakmai eszközök és befogadó, egyenlőségelvű értékrend alkalmazásával igyekszik elkerülni.

A projektet egy apró Maros megyei faluban, Csordáson² végzett kutatás inspirálta, amely a mindennapi etnicitás, a kisebbségi identitások és az etnocentrizmus elméleti keretébe ágyazva a sztereotipikus székely-kép kibontását tűzte ki célul. A falu lakói által megfogalmazott hiányokra, feszültségekre reagálva, egy fiatal helyi pedagógussal közösen dolgoztuk ki egy napközi gyerektábor koncepcióját: a falu gyerektársadalmát aktivizáló események egyrészt élményként gazdagítják a résztvevőket, másrészt a felbomlott közösségi struktúrák újrászerveződéséhez is hozzájárulnak (Nagy 2018). A projekt eddigi sikerének kulcsát a lokalitás központba helyezésében látjuk. A helyi fókusszal igyekszünk tompítani azt a hatalmi diszkrpanciát, amely a segítő-segített, anyaországi-határon túli, tanult-tanulatlan, gazdag-szegény,

¹ Zakariás (2019) az episztemológiai erőszakot (a támogatott közösségek tudásának elnyomása), a „másítást” (*othering*; a támogatottak sztereotipizálása) és a dominanciát (a támogatás valójában a támogatók érdekeit szolgálja) emeli ki, mely formákban a támogatók hatalmat gyakorolnak a támogatottak felett. A Magyarországról a határon túli magyarok felé irányuló filantrópiában is jellemző a hierarchikus viszonyok illetően megnyilvánulása.

² A kutatás során az interjúalanyok annak tudatában beszélgettek velem, hogy nemcsak ők, hanem a teljes falu anonim marad a vizsgálódás alapján születő írásművekben is. Ennek megfelelően itt sem valódi nevén szerepel a település, ahogy a válaszadók és a projekt résztvevői sem.

betolakodó-befogadó dichotómiák mentén a falubeliek és a szervező budapesti önkéntesek viszonyában tagadhatatlanul fennállhat.

Tanulmányomban összefoglalom a projekt alapjául szolgáló kutatás és az ebből kinövő gyerektábor-projekt tanulságait. Az elméleti keret felvázolása után a falu tágabb földrajzi-társadalmi kontextusának és feltárt jellegzetességeinek bemutatásával szemléltetem Csordás helyzetét. A projekt filozófiájának és gyakorlati megvalósulásának ismertetését követően végül néhány kihívásra, dilemmára hívom fel a figyelmet, azzal a meggyőződéssel, hogy a reflexió nemcsak a projekt fenntartásához elengedhetetlen, hanem hasonló terepen tevékenykedő szakemberek és laikusok számára is tanulságokkal szolgálhat.

DINAMIKUS ETNICITÁS ÉS KISEBBSÉGI IDENTITÁSKONSTRUKCIÓK A MINDENNAPOKBAN

A csordási projekt alapját képező kutatásom elméleti kerete részben a mindennapi etnicitás fogalmán alapult, a kutatási terület összetett helyzetének konceptualizálásához pedig a kisebbségi identitások, a kisebbségi etnocentrizmus és a szimbolikus határok irodalmát használtam fel. A fenti elméletek áttekintése a projekt szempontjából azért lényeges, mert segíthet rávilágítani a határon túli magyarok nemzeti alapú segítségének ambivalenciáira.

A politikai erők által képviselt nacionalizmus és a hétköznapi emberek gyakorlatai közötti differenciálás alapvetésnek tekinthető az etnicitás mechanizmusait elemző elméleti irodalomban (Eriksen 1993; Billig 1995). Brubaker (2003) a *csoportok nélküli etnicitás* fogalmának bevezetésével tesz különbséget az etnikai csoportok állandó létét feltételező politikai akciók és az etnikai kategóriákat „relációs, folyamatokat kifejező, dinamikus, eseményteli, részekre bontó terminusokban”³ (Brubaker 2004: 4) értelmező megközelítés között, utóbbi használat mellett érvelve. Elmélete empirikus alapját többek között az az 1990-es években Kolozsváron végzett, csordási vizsgálódásom elméleti és módszertani megközelítését is inspiráló kutatás (Brubaker et al. 2006) jelenti, melynek során kollégáival a nacionalista politika és az etnicitás mindennapi megjelenéseinek összefüggéseit és ellentmondásait tárták fel a város életében.

A (szociális és kulturális) határok szerepét az etnicitás fenntartásában először Barth (1969) hangsúlyozta, akinek elmélete az azt ért kritikák ellenére továbbra is meghatározza a szociálantropológia etnicitáskonceptióját (Fosztó 2003). Nemcsak a nacionalista politika, hanem a hétköznapi élet szintjén is relációsan, külső csoportokkal szemben, tehát a „Másik” meghatározásával termelődik meg az etnicitás (Karner 2007, Feischmidt 2010). Amikor a „Másik” meghatározódik, meg is jelölődik: ez a megjelölés általában a kisebbséget sújtja, a többségnek jut a jelöletlenség privilégiuma (Brubaker et al. 2006). Tajfel (1981) szerint külső csoportokhoz képest alakul ki maga a társadalmi identitás is, melynek fenntartásában kikerülhetetlen szerepet játszanak a szimbolikus határok (Lamont – Molnár 2002). Ezek a határok privilegizált aktorok és csoportok érdekeinek megfelelően hatalmi struktúrák fenntartásához járulnak hozzá

³ Rogers Brubaker fejezete *Csoportok nélküli etnicitás* címen, Neményi László fordításában megjelent a Beszélő 6. évfolyam 7. számában, a magyar nyelvű idézet innen származik. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/csoportok-nelku-li-etnicitas>

a társadalmi világ és az egyének viselkedésének stabilizálása, fenntartása, szabályozása által (Santamaría-García et al. 2014).

Tajfel (1981) a kisebbségi státuszt alapvetően az alávetettség, bizonyos – a kisebbség és a többség által is érzékelt és számon tartott – megkülönböztető jegyek és az öntudat meglétéhez köti. A kisebbséghez tartozó személyek gyakran az önmeghatározás komplex folyamatainak esnek át. A többségbe való befogadás és a kirekesztés élményei hatással vannak a saját, valamint a többségi külső csoporttal kialakított viszonyukra: minél kevesebb elutasítást szenvednek el kisebbségi helyzetük miatt, annál inkább azonosulnak a többséggel is (Molina – Phillips – Sidanius 2015), míg ha saját csoportjukon kívüliekkel való kontaktus esetén „*társadalmi identitásuk kiugró szerepet kap, hajlamosak magukat is sztereotípiázni*” (Verkuyten – De Wolf 2002: 782). Emellett a többségiéknél gyakrabban kell reflektálniuk kategóriához tartozásukra. Az egyén számára, ha egynél több kisebbségi kategóriához tartozik, önazonossága felépítése is kérdéses; ennek során többféle identifikációs stratégiával is élhet (Van Dommelen et al. 2015). Az etnikai identitás általában erősebb a nem domináns kisebbségek tagjai körében, azonban jelentősége és jellege szituációsán változik (Xu – Farver – Pauker 2015).

Bár ez nem könnyű, szimbolikus aktusok által a hatalomtól megfosztott csoportoknak is van lehetőségük a társadalmi határok jelentéseinek átírására (Olitsky 2015). E céllal egyesek átlépnek olyan határokat, amelyeket nem lenne szabad, míg mások az őket többségtől elválasztó határt megszüntetni igyekezve újakat rajzolnak maguk és a még alacsonyabb státuszú, stigmatizált külső csoportok között (Guetzow – Fast 2016). A kisebbségek tagjainak előítélete más kisebbségek, a többség vagy akár saját kategóriájukkal szemben a kisebbségi etnocentrizmus fogalmával írható le (Papp 2012). Bizonytalan időszakokban különösen fontossá válik a külső csoportoktól való elkülönülés, azok másként való megnevezése (Feischmidt 2014). Az is bebizonyosodott, hogy a gyengébb társadalmi identitás kevesebb pozitív attitűdhöz vezet a kisebbségi csoporton belül, ami aztán mások elutasítását is maga után vonja (Molina – Phillips – Sidanius 2015); a magasabb önbecsülés mások elfogadásával, az alacsonyabb pedig mások elutasításával korrelál (Verkuyten 1996). A *reaktív etnikai identitás* definíciójában Verkuyten (2005) a társadalom általi negatív megítélésre adott válaszként az etnikai identitás értékének emelkedését jelöli meg. Ezzel párhuzamosan a többség általi elismerés a hierarchiában feljebb álló csoporttal való erősebb azonosuláshoz és gyengébb kisebbségi identitáshoz vezethet (Molina – Phillips – Sidanius 2015).

Brubaker et al. (2006) fontos megállapítása ugyanakkor, hogy a világ gyakran nem az etnicitás lencséjén keresztül látszik és értelmeződik. A kolozsvári román és magyar életvilágokat feltárva kiderült számukra, hogy az országos szinten megjelölt kategóriába tartozó magyarok helyben létrehozta egy olyan közeget, amelyben a jelöletlenség privilégiumával élhetnek. A csoporton belüli konfliktusok vagy épp más, például vallási kategóriák jelentőségének megnövekedése is csökkentheti az etnicitás mint társadalmi kategória és identitás szerepét (Fosztó 2007), csakúgy, mint az egyéni döntések és gyakorlatok (Feischmidt 2010; Papp 2014).

EGY FALU A SZÉKELYFÖLD SÜRŰJÉBEN

Csordáson is jellemző, hogy az etnikai kategóriák állandó mozgásban vannak, változik jelölt/jelöletlen természetük. A falu Maros megye délkeleti részén, Marosvásárhelytől 30 kilométerre

helyezkedik el. Hat másik apró településsel együtt alkotnak közigazgatási egységet; a község falvait közös önkormányzat és polgármester vezeti. A 2011-es népszámlálási adatok szerint (Populația Stabilă Pe Județe, Municipii, Orașe și Localități Componente La RPL_2011) Csordásnak 236 – néhány romától⁴ eltekintve – magyar lakója van, a népesség az 1960-as évek óta folyamatosan csökken (Populația După Etnie La Recensăminte Din Perioada 1930–2011). A falu magyar többségének tagjai Románia egészét tekintve etnikai kisebbséghez tartoznak, és rendszeresen szembesülnek is kisebbségi pozíciójukkal: egyrészt a többségtől eltérő, jelölt státuszukra vonatkozó magyarországi és romániai politikák fényében, másrészt amikor elhagyják a környéket. Ugyanakkor a faluban élő néhány roma család a Romániában domináns román és a helyi magyar többséghez képest, valamint a határokon átnyúló magyar nemzetben belül is kisebbségi helyzetben van (Kerényi – Bárdi 2010).

Románia két legnagyobb kisebbsége a magyar és a roma; a hivatalos adatokkal (Populația După Etnie La Recensăminte Din Perioada 1930–2011) szemben feltételezhetően az utóbbi számlál több lelket. A két csoportot összekapcsolja kisebbségi státuszuk, és mindkettőre igaz, hogy társadalmi pozícióik tendenciózusan gyengülnek (Csata 2017), ugyanakkor helyzetük között hatalmas, történelmi gyökerekre visszavezethető különbségek látszanak. Míg a romániai cigányok helyzetét a mai napig meghatározza az évszázados rabszolgaság, amelyet az Erdélyen kívüli területeken elszenvettek (Achim 2004), a magyar kisebbség mindössze százéves történelmét a román – immár hatalmi helyzetbe került – többséggel folytatott pozícióharcok és feszültség, de jóval kiegyenlítettebb viszony jellemezte (Csata 2019). A romák politikai képviseletének mértéke és hatékonysága össze sem hasonlítható a magyarokéval (McGarry 2009), illetve nem osztoznak a cigányokat sújtó, interszekcionális marginalizációban sem (Vincze 2013).

Ezzel együtt a magyarok nemcsak számszerűleg alkotnak kisebbséget Romániában, hanem egyértelműen alárendelt pozícióban vannak a román többséghez képest. A hatalmi egyensúlytalanság következménye az asszimiláció, illetve a kisebbségi kultúra és nyelv újratermelésének helyet adó etnikai magyar blokkok gazdasági perifériára szorulása (Kiss 2014). Bár de jure megszűnt a magyarokkal szembeni diszkrimináció, munkaerőpiaci és jövedelmi helyzetükre (Csata 2017), illetve tanulmányi eredményeik versenyképességére (Barna 2019) is negatívan hat a – sokak által legitimnek tartott – nyelvi hátrány, illetve a tőkeszegényebb vidékeken és településeken való koncentrációjuk.

Az erdélyi magyarok ugyanakkor összetett helyzetben vannak: mind a romániai román, mind a határokon átívelő magyar polgári/nemzeti közösségen belül kisebbséget alkotnak. „Központosítatlan kötődésekkel” (Vertovec 2009) bírva mindkét helyhez kapcsolódnak, ezzel egy időben pedig egyikhez sem: bár sokkal inkább tekintik magukat a magyar, semmint a román nemzet részének, az anyaországgal és annak lakóival szemben táplált érzéseik sem csak pozitívak (Papp 2012; Kiss – Barna 2013). A regionális és helyi identitások fontos szerepet ját-

⁴ Jelen tanulmányban az önmegnevezési gyakorlatok tiszteletben tartására törekszem. A roma/cigány megnevezéseket váltakozva, szinonimaként használom. A csordási közegben a romák minden negatív felhang nélkül nevezik magukat cigánynak, és sok magyar is így tesz, ugyanakkor utóbbiak derogatív értelemben is alkalmazzák a cigány szót. Hasonló kérdéseket vet fel a székely/magyar népnevek használata. A vizsgált faluban székelynek csak különleges kontextusokban nevezik magukat a helyi többségi lakosok, amikor valamiféle nacionalista, politikai, ünnepi keretben szólnak nemzeti/etnikai hovatartozásukról. Ennek megfelelően a továbbiakban a magyar megnevezést használom.

szanak az életükben (Veres 2014); kulturális kódok és független intézmények létrehozásával igyekeznek magukat szimbolikusan és gyakorlatilag is megkülönböztetni, elválasztani mind a romániai, mind az anyaországi többségi elittől. A magyarországi diskurzusokat is ambivalencia jellemzi: ezekben az erdélyiek egyrészt mint „igazi magyarok” (Feischmidt 2005; 2014) tűnnek fel, másrészt Magyarországra érkezve gyakorta találják szemben magukat diszkriminációval és a „lerománózás” megbélyegző gesztusával (Pulay 2006). A mindkét országban betöltött kisebbségi szerepre adott egyik lehetséges válasz a Verkuyten (2005) által leírt reaktív etnikai identitás, míg a saját etnikum általi elutasítás kisebbségi etnocentrizmushoz vezet, mely különböző külső csoportok iránti előítéletekben nyilvánulhat meg (Feischmidt – Zakariás 2010).

A romániai magyarságot érintő nacionalista politikák nagyrészt két fő ügy, a kettős állampolgárság és a székelyföldi autonómia-tervek mentén tematizálódtak. A 2001-es státustörvény, a kettős állampolgárság 2010-es bevezetése, majd a szavazati jog 2013-as kiterjesztése többféle gyakorlati haszonnal járt nemcsak a külhoni magyarok, hanem – ahogy az a levélben leadott szavazatokban tükröződik – az intézkedéseket bevezető Fidesz-kormányok számára is. Az utóbbi tíz év határon túliakat érintő nemzetpolitikáját retorikájában a „nemzetegyesítés” mítosza határozta meg: a romániai magyarok számára a magyar állampolgárság annak a nemzeti hovatartozásnak a szimbólumává vált, amelyet országuk többségétől eltérő etnikai identitással, a román államnemzet periferiáján élve ritkán van lehetőségük megtapasztalni (Kiss – Barna 2013). A magyar állam törekvése, hogy a kettős állampolgárság intézménye által „hazahozza” a határon túl élőket, ellentmondásban van a területi autonómia-tervekkel, amelyek földrajzi hazájukban igyekeznek szélesíteni a romániai magyarok kisebbségi jogait. Ez a tény ugyanakkor nem akadályozza a magyar kormányt abban, hogy a romániai magyar pártok e hagyományos célkitűzését is zászlajára tűzze (Bochsler – Szöcsik 2013).

A székely területeken a 16. század óta élnek romák. E népesség kétharmadának első vagy a romani után második nyelve a magyar (Bíró – Oláh 2002), ennek ellenére a politikai döntéshozók általában figyelmen kívül hagyják őket. A helyi nem roma magyarok nem tekintik őket a magyar közösség részének, sőt többségük elutasítja a cigányokat (Veres 2012). Erdélyi falvakban végzett kismintás kvalitatív kutatások a regionális tendenciáknak megfelelően azt mutatják, hogy a roma kisebbség rendszeresen válik a megjelölt külső csoporttá, amellyel szemben a többségi csoportok meghatározzák magukat. E vizsgálatok a romák és nem romák közti szigorú fizikai és szimbolikus határtartásról és a közösség normarendszere által szabályozott, az egyenlőtlen viszonyt kifejező interakciókról számolnak be (Fosztó 1996; 2003; Bakó 2006; Engebrigsten 2007). Ezen kívül a „szomszédos országokban élő magyar anyanyelvű cigányok magyarsága egyáltalán nem tematizálódik a magyarországi nyilvánosságban” (Zakariás 2016: 251). Ahogy arra Fosztó László rámutat, az lenne a székelyföldi cigányok helyi magyar közösségekbe való integrációjának elsődleges feltétele, hogy a nem romák emberszámba vegyék a romákat (Kerényi – Bárdi 2010), illetve a két kisebbség felismerje közös sérülékeny helyzetét. Ez az inklúzió többek között a kisebbségi oktatás versenyképessége szempontjából is lényeges kérdés, hiszen a Székelyföld magyar tanítási nyelvű iskoláiban a diákok jelentős része roma (Erőss 2005; Barna 2019).

A CSORDÁSI HÉTKÖZNAPOK – ETNIKAI KERETBEN ÉS AZON TÚL

2016 tavaszán tizenkét napot töltöttem Csordáson, hogy megismerjem a falu mindennapjait: az etnicitás és a nacionalista politika megjelenéseire fókuszálva az itt élők komplex tapasztalatainak, érzelmeinek feltárására irányuló kvalitatív kutatást végeztem (Silverman 2013). Összesen huszonöt emberrel készítettem félig strukturált egyéni vagy páros mélyinterjút nyitott kérdésekkel, valamint informális beszélgetések (Fosztó 1996) és résztvevő megfigyelés útján is gyűjtöttem adatot, ami segített abban, hogy a tanulmányozott közösséget részben belülről lássam (Byrne 2004). Igyekeztem minél több társas interakcióban részt venni, és számtalan helyzetet volt lehetőségem a háttérből megfigyelni. A kutatás pontos fókusza a válaszadók előtt rejtve maradt; az interjúk bevezetésekor azt emeltem ki, hogy szeretném megérteni a falu mindennapi életét. Kutatásom illeszkedik a *rural community studies* hagyományába, mely Fosztó (2003: 85) definíciója szerint az „összetett társadalmak egy jól körülhatárolható egységének tanulmányozása”, és „egy település (általában falu) sokrétű leírására törekszik”.

Kutatói szerepem megértéséhez fontos megemlíteni, hogy családi kapcsolatok révén gyerekkorom óta volt lehetőségem évi rendszerességgel Csordásra látogatni. A közösségben betöltött részben belső, ugyanakkor dinamikusan változó pozícióm nyilvánvalóan befolyásolta a helyiek hozzám való viszonyulását (Katona 2017): egyrészt megkönnyítette a mintavételt és a kapcsolódást, másrészt viszont az egyszerre „ideiglenes kutatóként” és „rendszeres látogatóként” való megjelenés nehezítette a tiszta szerephatárok megtartását. Emellett valószínű, hogy érzelmi bevonódásom a falu és annak lakói életébe hatással volt már kutatói munkámra is. A válaszadók egy részét ismertem korábról, de többségüket a kutatás elején azonosított ajtónállók (*gatekeeper*) ajánlották, életkorra és nemre vonatkozó kéréseimnek megfelelően. A roma válaszadókat én magam kerestem meg; ők annak ellenére, hogy korábban nem ismertük egymást, rendkívül nyitottan és segítőkészen fogadtak. Ugyanakkor a falu határán kívül élő cigány családdal az interjúk nyomán kialakuló kapcsolatom a szimbolikus határátlépés precedens nélküli példájává vált a falu életében, ami már a kutatás során és az azóta eltelő években is formálta a helyi, többségi magyarok egy részének hozzám való viszonyulását.

A falu mindennapjai

A faluban végzett vizsgálat alatt három problématerületet azonosítottam, amelyek a falubeli életet foglalkoztatják, ezek az elnéptelenedés, a megélhetési nehézségek és az elidegenedés. E témák határozták meg a formális interjúkat és számtalan informális beszélgetést is. Nyilvánvalóvá vált, hogy az egyéni gondokon túl ezek az ügyek izgatják leginkább a helyieket, és gyakran az etnicitás témájának felbukkanása is ezekhez köthető.

Csordáson az intenzív elvándorlás folyamata az 1950-es, 60-as években kezdődött a mezőgazdasági kollektivizálás eredményeképpen, és a faluban maradó családok is kevesebb gyermeket vállaltak, mint elődeik. Az alacsony gyerekszám miatt elterjedt aggodalom, hogy a falu óvodája és általános iskolája, ahova 10 éves korig járhatnak a gyerekek, ki fog ürülni. Ennek ellenére azok a fiatalok, akik a faluban maradnak vagy telepednek le, pozitívabban látják a jövőt. A húszas éveik elején járó válaszadók egy része még azt is kiemelte, hogy több a gyerek, mint „az ő korukban”. Ez a csoport a közösségi élettel kapcsolatban is optimista.

A megélhetési nehézségek fő oka a mezőgazdaság feltételeinek megváltozásában keresendő. A „kollektív” (termelőszövetkezeti gazdálkodás) alatt a szaktudás elvesztése, az Európai Unióhoz való csatlakozás óta pedig a termékek olcsó felvásárlási ára nehezíti meg az amúgy is idő- és energiaigényes, illetve kiszámíthatatlan mezőgazdasági tevékenységeket. A falut elhagyó, román többségű vagy kevert vidékekre költöző fiatalok gyakran szembesülnek azzal, hogy nyelvi hátrányaik miatt nem versenyképesek a munkaerőpiacon (Csata 2017; Barna 2019). Az egyik szembetűnő anomália, amely megfigyeléseim mellett a formális interjúk alatt is felbukkant, az alkoholizmus. Ahogy egy fiatal családanya fogalmazott:

„Én azt gondolom, ez a közösség fõlszámolja magát. Mert életképtelen, ezt gondolom. [...] [M]ert nagy az alkoholizmus, minden háznál vagy minden második háznál van alkoholbeteg, ez itt egy norma. [...] Persze tehát ezek mind összefüggnek, ugye, hogy miért nincs gyermek, nincs utánpótlás.” (Emese, 38 éves)

A nosztalgia magas szintje és a falu társadalmi struktúrájának valódi változása is hozzájárulhatott ahhoz, hogy szinte minden 25 évnél idősebb válaszadó felemlegette az „elidegenedés”, valamint a „kapzsiság” és a „rivalizálás” problémáját. Szerintük a közösségi szellem hiánya még az elnéptelenedésnél is nagyobb gond, amely előbb-utóbb a teljes faluközösség felbomlásához vezet majd. A polgármester így mesélt a változásokról:

„Nagyon eltávolodtak az emberek egymástól, teljesen más dolgok jellemzőek, mint amik voltak húsz éve vagy az én gyerekkoromban például. [...] Az én gyerekkoromban minden vasárnap focimeccsek voltak, tekepálya volt, mindenki járt, az idősebbek is, tekézni, amire még én emlékszek. És több tízesével a gyerekek oda a futballpályára, felnőttek, felnőtt fiatalok, volt focicsapat, tehát ez a közösségi élet... Lényegesen kisebb is a lakosság, mint akkor volt, [...] de ezek abszolút megszűntek, ezek a közösségi összefüggések. Akkor nagyon sokan voltak, sok gyerek volt, más volt a hangulat.” (Zsolt, 37 éves)

Egy köztisztelőben álló, a faluban népművészeti múzeumot alapító idős asszony az összetartás gyengülésének okaként a rendszerváltás utáni években külföldről nagy tömegben érkező adományokat nevezte meg:

„Jöttek ide például a svájciak, a hollandok, a belgák [...]. [K]ezdetben olyan jól esett, hiszen itt megszoktuk azt az egyhangú viseletet, no valami újat. Mindenki a zsákjával szaladt haza nagy boldogan, hogy ő kapott ingyen. De a másik többet kapott, a másik lopott, a másiknak a kezén volt, mert ő osztotta el, biztos, hogy az magának markolt többet. És olyan irigykedés, egymásnak ugrasztás [lett] ebből a sok csomagból.” (Kató, 73 éves)

A felbukkanó etnicitás

Bár a falu legégetőbb kérdései nem kifejezetten etnikai természetűek, számtalan helyzetnek voltam tanúja, amelyekben az események etnikai perspektívából értelmeződtek. Azok a mindennapi szituációk, amelyekben felbukkant az etnicitás, tükrözik a helyiek komplex, egyszerre (országosan) kisebbségi és (lokálisan) többségi státuszát.

A helyi szinten működő etnikai kapcsolók (*ethnic trigger*)⁵ közé tartozik az etnikai tisztaság és az elnéptelenedés, melyekben a román többség, a környéken növekvő számú cigány lakosság, illetve a „migránsok” jelennek meg a magyarok helyére betolakodó, veszélyes külső csoportként. Az interjúk során a romák a környék többi településéhez viszonyítva alacsony száma a falu egyik pozitív jellemzőjeként tűnt fel. A románok hiánya ugyanakkor alig reflektálódott, a magyarok többségi státusza magától értetődő, és csak a lokalitáson kívüli történetekben, a teljes államban betöltött kisebbségi szerep háttere előtt kérdőjeleződik meg (Karner 2007).

A csordási magyarok kisebbségi státusához kötődő etnikai kapcsoló általában múltbéli események felidézésekor lépett működésbe. Meséltek történeteket nyelvi nehézségekről, amelyek legegyszerűbben jelzik kisebbségi státuszukat, amikor elhagyják a község biztonságos, magyartöbbségű világát (Brubaker et al. 2006). Az államnyelv oktatása óvodában, illetve általános iskolában kezdődik, ugyanakkor a románok a környéken tapasztalható teljes hiánya miatt a gyerekek számára rendkívül nehéz kihívást jelent a nyelv magas szintű elsajátítása. Egy huszonéves lány így írta le a helyzetet:

„Ez olyan, hogy szeretnék tudni, de ahhoz beszélni kellene. Használni kellene, azt pedig nem szeretem, mert... Már gyermekkorunk óta úgy nevelték belénk, [mint] amit mi kellene automatikusan tudjunk. [...] És szerintem ez az elvárás kényszer, hogy van egy ilyen szégyen, hogy jaj, nem tudok, így már nehezebb is megszólalni, [...] mikor már tudod, hogy kellene tudjál, s olyan szégyen volt megszólalni végig.” (Anna, 24 éves)

A nyelv nemcsak etnikai kapcsoló, hanem az országban tapasztalható kisebbségi-többségi viszonyok legalapvetőbb megnyilvánulása is. Bár a falut a magyar nyelv és kulturális gyakorlatok határozzák meg, időnként a nyelvhasználathoz kötődő mindennapi tevékenységek (pl. zenehallgatás) is az ellenállás kontextusában értelmeződnek.

A „Másik”: külső csoportok iránti attitűd

Az etnicitás értelmezése kizárólag határok megalkotása és külső csoportok beazonosítása útján lehetséges. Amikor a beszélgetések etnikai színezetet kaptak, a magyar válaszadók leggyakrabban a cigány kategóriát alkalmazták a más, a veszélyes megjelölésére. A cigányok és magyarok közti különbségtétel jórészt határátlépések kapcsán tematizálódott, hiszen a csordási nem romák is szigorúan őrzik az őket a romáktól elválasztó szimbolikus határokat. Amikor arra kértem, fogalmazza meg a magyarok és cigányok közti különbség lényegét, a cigány család legidősebb nőtagja is a határtartást nevezte meg a megkülönböztetés legfőbb kritériumaként:

„Há’ nagy a különbség, mert a cigányok nem vegyülnek... a magyarok nem vegyülnek a cigányokkal, meg nincsenek bévéve a cigányok a magyarok közt s így már különbség van. A magyarok magyarokkal barátkoznak, a cigán pedig a cigánhoz húz.” (Edit, 40 éves)

⁵ Brubaker et al. (2006) az etnikai kapcsoló kifejezést olyan mindennapi helyzetekre alkalmazza, amikor valamilyen gyakorlat, helyzet, téma felbukkanása az etnicitás felszínre kerülését, nyilvánvalóvá válását, tematizálódását okozza.

Korábbi kutatásokból kiderült, hogy az erdélyi magyarok – különösen a Székelyföldön (Veres 2012) – megkülönböztetik magukat mind a román többségtől, mind az anyaországi magyaroktól. Az ország román többsége napi szinten nem játszik jelentős szerepet külső csoportként a falu életében; a formális interjúk során is csak akkor kerültek elő, ha konkrét kérdéseket tettem fel velük kapcsolatban. Az így felbukkant történetek egy része a falubelieket mint áldozatokat, a románokat pedig mint a hatalom birtokosait mutatja be, akik „ok nélkül gyűlölnék minket” és lehetőségük van a magyarok megalázására, főleg nyelvi felsőbbrendűségük okán. Egy másik történettípus a románokat mint valamilyen módon a magyarok alatt állókat festette le: ilyenkor az elbeszélők a határokön átnyúló magyar nemzetre hivatkoztak, mint amely felveheti a versenyt a román többséggel. Végül akadtak olyan történetek is, amelyek a magyarok és románok közti hasonlóságokat emelték ki, és a két csoport közös emberi jellegét hangsúlyozták. Ilyen együttérző narratíva a cigányok esetében sosem fordult elő (Kerényi – Bárdi 2010).

Nacionalista politika a csordási mindennapokban

A román többséggel való viszonyhoz hasonlóan a kifejezetten a nemzetpolitikához kapcsolódó témák is csak konkrét rákérdezés után bukkantak fel az interjúkban. A legtöbben elmondták, hogy „egyáltalán nem érdekli” őket a politika, mind a helyi, mind a magyarországi politikussal kapcsolatban általános szkepticizmus a jellemző. Az RMDSZ színeiben induló polgármester ugyanakkor széles körű népszerűségnek és közbizalomnak örvend. A csordásiak büszkéek rá, hogy a község többi hat falujának is ők adják a polgármestert, akit legutóbb 2020 szeptemberében választottak újra, ezzel harmadik ciklusát kezdte.

A magyarországi vezetéssel kevésbé voltak kritikusak a csordásiak, akik jellemzően a televízióból vagy internetről tájékozódnak az anyaországi eseményekkel kapcsolatban. A formális interjúalanyoknak nagyjából a fele rendelkezett kettős állampolgársággal. Számukra az állampolgárság igénylése természetesen következett abból, hogy „magyarnak érzik” magukat, de volt, aki a „tömegnyomást”, illetve a magyar útlevelel formájában a gyakorlati hasznossági szempontokat emelte ki.

A kutatás tanulságai

Az itt bemutatott, az etnicitás szituációs felbukkanásáról szóló eredmények összhangban állnak azokkal az elméletekkel, amelyek az etnicitás folyamatszerű és komplex természetét hangsúlyozzák. Tisztán többségi nézőpontból nehéz elképzelni annak tapasztalatát, hogy az egyszerre átért többségi és kisebbségi helyzet folyamatosan megkérdőjelezi az egyén társadalmi identitását.

A kutatás egyik megállapítása, hogy a lokalitás döntő szerepet játszik a csordásiak életében, és ez mind a román, mind a magyar államnemzettel szembeni távolságtartásban is megnyilvánul. A másik tanulság, hogy a lokális narratívák szerint igazán lényeges napi problémák nem oldhatók meg a nemzetegyesítés nacionalista retorikájával, de önmagukban azokkal a szimbolikus-gyakorlati előnyökkel sem, amelyeket az anyaország a székelyföldi magyaroknak juttat.

Csordási vizsgálódásom során nagyobb figyelmet szenteltem a helyi romák helyzetének, mint amit a faluban szinte elhanyagolható számuk indokolt volna. Ugyanakkor a kutatás során kiderült, hogy alacsony számuk ellenére az egész Kelet-Közép-Európában jellemző trendhez igazodva itt is ők alkotják a legfontosabb külső csoportot, amelynek ellenében a többség jellemzően azonosítja magát (Dupcsik 2009). A cigányok még a székelyföldi magyarokhoz képest is többszörös kisebbségi pozícióban vannak. Elérésükre a román állam mellett a magyar állam és a helyi magyar pártok sem találtak hatékony módot: minden hálón átesnek, amelyek védeni kellene őket a marginalizációtól.

A CSORDÁSI TÁBOROK

A fent ismertetett eredmények tükröződnek a csordási gyerektábor-projekt szemléletében és gyakorlatában is, mind a lokális etnikai viszonyok és a kisebbségi státusz értelmezése, mind a helyieket foglalkoztató problémákra való reakció formájában. Először a projekt filozófiájáról, majd a gyakorlati megvalósulásról szólok, külön figyelmet szentelve a projekt kulcsát jelentő helyi fókuszra, a csordásiak szerepének, illetve a lokalitással kialakított kapcsolatoknak. Végül néhány kihívásról ejtek szót, amelyek megfontolása mind saját projektünk jövője, mind a hasonló tevékenységeket végző szakemberek és civilek számára tanulságokkal szolgálhat.

A projekt filozófiája

A csordási táborok koncepciójának kidolgozásakor és a programok megvalósítása során, ahogy már korábban kifejtettem, a helyi jellegzetességek figyelembevételével dolgoztunk. A megvalósulás feltétele volt egy csordási lakos, egy fiatal óvodapedagógus bevonása, aki közösségen belüli pozíciója okán a falubeliek, a többi önkéntes⁶ és a támogatók felé is személyében biztosítja a projekt hitelességét, emellett terepismeretének köszönhetően nélkülözhetetlen információkkal gazdagítja a csapatot. Ő az első számú forrás, amikor a Budapestről érkezettek számára érthetővé kell tenni a helyi szokásrend, rituálék, mítoszok, és ami még fontosabb: viszonyok, tabuk, feszültségek hátterét és jelentőségét. Ugyanakkor rajta kívül több más helyi szereplővel, sőt magukkal a részt vevő gyerekekkel is beszélgettünk, konzultáltunk a közösség igényeiről, ami elsődleges szempont a további programok kidolgozásához. A terepen való jelenlétünk Ife (1997: 53) diskurzuselméletének közösségi diskurzus-fogalmára rezonál, amely szerint „a közösség biztosítja az energiát, az erőforrásokat és a kezdeményezést, a szociális munkás felelőssége pedig a stimuláció, a bátorítás, a támogatás és a változás általános előmozdítása”.

Ahogy Zakariás (2016: 155) fogalmaz, a „gyerekek iránti univerzális szolidaritás a modernitás egyik legerősebb morális imperatívusza”, és a gyerek a maga „ártatlan” mivoltában adott

⁶ A csordási táborok megvalósításában helyi szervezőtársamon és rajtam kívül hét, 18–28 éves budapesti fiatal vett részt. A továbbiakban az önkéntes és szervező megnevezésekkel illetem e kilencfős csoportot, tevékenységük leírására ugyanakkor használok a „segítő”, „támogató” kategóriákat is. Bár e fogalmak pontos meghatározása meghaladja ezen írás kereteit, a szakirodalomban a fenti nevek alatt futó tevékenységek bizonyos szempontból rokonságot mutatnak az általunk végzett munkával, ezért döntöttem alkalmazásuk mellett.

esetben a „nemzeti jövő” letéteményesévé is formálható, ám projektünk kidolgozásakor ideológiai szempontok helyett két faktor határozta meg, hogy a gyerekek lettek az elsődleges célcsoport: a szakértelem, illetve a bizalomépítés könnyebbége, a körükben tapasztalható nyitottság.

Végül arról ejtek pár szót, hogy a rendszeres látogató és egykori kutató szerepéből indulva milyen módon vagyok jelen a terepen a projekt során, ami az általam vezetett önkéntescsapat attitűdjében is tükröződik. A programok kidolgozásában egyértelműen szakmai (pedagógiai, pszichológiai stb.) szempontok dominálnak; a politikai megnyilvánulásoktól, beleértve a nemzeti/etnikai viszonyokról való véleménynyilvánítást, tartózkodunk, de nem állítjuk, hogy értéksemlegesek lennénk. Reynolds (2013: 88) rámutat, hogy *„minden segítő foglalkozású politikailag elfogult, hiszen mindannyian hatalmi viszonyokkal dolgozunk”*. Humanista, a közösség megtartó erejében bízó, befogadáspárti értékrendet képviselünk, ennek megfelelően legjobb meggyőződésünk szerint minden gyerek egészséges fejlődését és biztonságát garantáló közeget igyekszünk teremteni programjaink során. Amellett, hogy a szakmai alapú döntéshozatal, az önreflexió és a terep objektív ismerete határozza meg a munkánkat, a részvételi akciókutatás hagyományaira építve nem tagadjuk a Csordás és lakói iránti érzelmi elköteleződést és empátiát sem (Levin 2012), ami a szolidaritás mellett a projekt hajtóerejének tekinthető.

A projekt gyakorlata

A projekt gyakorlata lényegi elemeiben nem különbözik az élménypedagógia-alapú táborok széles körben ismert koncepciójától, már csak azért sem, mert maguk a szervezők is más, több esetben hátrányos helyzetű gyerekeknek szervezett szabadidős programok során szereztek korábban tapasztalatot. A csapat gondos kiválasztása, egyéni felkészültségük, valamint közös szakmai és emberi értékrendjük jelenti a projekt sikerének egyik kulcsát. A programok helyi előkészítése jelentős részben csordási szervezőtársunkra hárult, különösen a nyári tábort megelőző hónapokban, amikor a budapesti önkéntesek még ismeretlenek voltak a falubeliek számára. A Csordástól két kilométerre fekvő, szintén a községhez tartozó szomszédos faluban élő gyerekeket is bevontuk a projektbe; ebben nélkülözhetetlen szerepet játszott az ottani általános iskola tanítónője. A táborok megvalósításának másik feltétele a pénzügyi háttér megteremtése volt, amelyet egy egyházi pályázat, illetve közösségi adománygyűjtés segítségével értünk el. A résztvevők lelkesedésére reagálva, a 2019. júliusi ötnapos nyári és a 2020. februári háromnapos téli tábor után 2021 augusztusában megszerveztük a második ötnapos nyári tábort is.

Nagy (2018) meghatározása szerint a napközis táborok, amelyek során a gyerekek nem hagyják el lakókörnyezetüket és nem alszanak együtt, nem tekinthetők a szó szoros értelmében vett tábornak, hiszen elmarad a komfortzónából való valódi kilépés és a „legvédtelenebb” állapot megosztása egymással. A csordási táborok szemlélete sokkal inkább tükrözi Mihály és Szathmári (2010, idézi Nagy, 2018: 71) definícióját, mely szerint a tábor attól tábor, hogy céljaihoz tartozik a *„község építése a gyermek résztvevők között, a gyermekek fejlesztése nemcsak a tábor tematikája, hanem általános társas készségek mentén, maradandó kellemes élmények szerzése a résztvevőknek”*. Az a tapasztalatunk, hogy a többnapos, intenzív együttlét, ha napközis struktúrában történik is, alkalmas rá, hogy a résztvevők megszokott közegükben marad-

va is „kipróbálják: milyen lenne az ő világuk” (Heimann 2006, idézi Nagy 2018: 71). Amennyiben a teljes faluval való közösségi munka egyik lépcsőjének tekintjük a tábort, a helyben maradás ráadásul két irányba is pozitívan hathat: a gyerekek és táborszervezők által kreált világ hatással lehet az azt kívülről szemlélő felnőttekre, míg a tábor résztvevői felhasználják saját hétköznapi életük elemeit (tárgyi kultúráját, helyszíneit, szereplőit stb.) a tábor alatti, „idealizált” világ létrehozásához, ezáltal új, pozitív tartalommal töltve meg azokat.

A lokalitás szerepe a gyerektábor-koncepcióban

Ahogy a fentiekből kiderült, csordási szervezőtársam valóban elengedhetetlen szerepet játszik a projekt sikerében mind a helyben elvégzendő operatív feladatok, mind terepismerete miatt. Fontos kiemelni, hogy abba a rendkívül szerencsés helyzetbe kerültünk, hogy a helyi közösség magjában, a falu legaktívabb lakói között találtunk olyan partnert, aki életkora, szaktudása, pedagógiai módszertani megközelítése, valamint gyerekközpontú és nyitott meggyőződése révén is zökkenőmentesen tudott a szervező csapat tagjává válni.

Ő azzal, hogy a „támogatott” közösség tagjaként a „támogatók” közé került, a szervezők között hangot adott a helyieknek, ugyanakkor lényeges közösen, csoportként is reflektálnunk arra, hogy nem valamilyen demokratikus döntéshozatal következtében, hanem elsősorban fent említett kvalitásai és értelmiségi státusza miatt vált a csordásiai képviselőjévé a szervezői körben. Emellett az is megfontolásra érdemes, hogy a többi önkéntessel való viszonyában milyen módon tükröződnek a tanulmány bevezetésében említett hatalmi diszkrpanciák. Ezt az ellentmondást a csoport egyrészt a kimondás által igyekszik feloldani: a budapesti és csordási életvilágok, tapasztalatok, lehetőségek közötti különbség tematizálva van, nem tabu. Másrészt a helyi szervező által birtokolt és a jövevényekkel megosztott erőforrások (a projekt szempontjából létfontosságú tudás, illetve a vendégfogadás aktusa) is elősegítik a hatalmi kiegyenlítődést (Zakariás 2016). Végül meg kell említenünk, hogy a projekt szervezése folyamán a szervező csapat tagjai között baráti kapcsolat alakult ki. Ennek folyamatáról Zakariás (2017: 25) így ír: „Az intimitás viszonyai közt a hivatalos támogató diskurzusok jelentősége csökken, a támogatók empatikus odafordulása által a támogatottak életvilága feltárul, hogy [...] helyet adjon az utóbbiak szempontjai, tudása érvényesülésének.”

A csordási szervező részvétele mellett a projekt számtalan más elemében is a lokális erőforrások mozgósítására fókuszál. A játék- és élménypedagógiai alapokon nyugvó programstruktúrában hangsúlyos szerepet kap a kerettörténet, amely az első két tábor esetében helyi legendák, szokások felelevenítésén alapult. A harmadik táborban szintén a helyiek közös erőforrásainak játékos megismerése, megóvásuk fontossága került a történet középpontjába. A programok Csordás több emblematikus helyszínét érintették: az önkormányzat által a rendelkezésünkre bocsátott, a tábor központjaként funkcionáló kultúrházon kívül a templom mellett, a focipályán, a múzeumban és a falutúrák során számtalan magánház udvarán is megfordultak a résztvevők, ezzel a falu felnőtt lakossága előtt is láthatóvá téve és kinyitva a gyerekek aktív, kísérletező és vidám közösségét.

A falusi legendák, a mesterségek, tárgyi, gasztronómiai és zenei kultúra megismerése során a helyi gyerekek és a magyarországi önkéntesek a játékon túlmutató közösségbe szerveződtek: Csordás felfedezésében egyenrangúakká váltak, sőt, terepismeretük és kapcsolati hálójuk a

gyerekeket ruházta fel a programok megvalósításához szükséges tudással. A legjobb példa erre a mechanizmusra a falutúra-program, mely többek között Csordás legfiatalabb és legidősebb lakójának megtalálását igényelte a résztvevőktől. Az esemény során az egyébként a periferián élő cigány családban nevelkedő kisgyermek meglátogatása ugyanolyan fontos cél lett, mint a központban lakó, köztiszteletben álló nagypapa felkeresése, aki a gyerekek fogadására még egy népi versikét is elszavalt.

Kihívások, dilemmák a csordási táborokban

Bár a csordási táborok eddig egyértelmű lelkesedést váltottak ki a faluban élő gyerekekből, és a felnőttek kíváncsiságát is felkeltették, a fentiekből is kiderül, hogy a projekt már természeténél fogva sem mentes az elvi és módszertani dilemmáktól. A folyamatos önreflexió minden segítő tevékenységet végző szakembertől és civiltől elvárható minimum. Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy néhány pontban összefoglaljam eddigi munkánk ilyenét tapasztalatait, támpontot adva ezzel mind saját projektünk további működéséhez, mind más hasonló kezdeményezésekhez. Bár ezek a szempontok a settlement-típusú szociális munka területén nem újszerűek, azért tartom fontosnak adott kontextusban kiemelni őket, mert a Magyarországról Erdélybe irányuló segítő tevékenységek gyakorlataiból, illetve azok leírásából jellemzően hiányzik a szakmai szempontokon alapuló, idealizációtól és dominanciától mentes megközelítés.

1) *Határtartás.* Málovics et al. (2014) a részvételi akciókutatások összefüggésében tényként beszél arról, hogy az egyszerre kutató és aktivista, egyfajta segítő szerepben fellépő jövevények bevonódása a vizsgált közösségbe nemcsak kikerülhetetlen, hanem szükséges is egy-egy projekt sikeréhez. Kiemelik azt is, hogy „egy ilyen típusú munka a marginalizált közösségben reményt kelt. Mindez a többségi társadalomból érkező kutató szereplőkben felelősségérzetet, érzelmi elköteleződést szül” (Málovics et al. 2014: 72–73), ami garancia arra, hogy utóbbiak nem hagyják el idő előtt a terepet. Zakariás (2016) is rámutat, hogy a támogatók és támogatottak kölcsönösen vágnak az intim, bizalmas légkör és kapcsolat kialakítására. Míg utóbbiak számára ez személyes identitásuk és kompetenciáik elismerésének bizonyítéka, az előbbiek a beengedés, befogadás élményét szeretnék átélni.

A csordási projekt megvalósítása során is kiemelkedő szerepet játszik a szervezők érzelmi bevonódása, a helyi közösség melletti elköteleződése, illetve a gyerekek részéről tapasztalt nyitottság és bizalom, amely tovább oldja a határokat köztük és az önkéntesek között. Ez a kölcsönösség egyértelműen hozzájárul a bevezetőben említett hierarchia jelentőségének, látványosságának csökkenéséhez. Ugyanakkor szervezőként fontos szem előtt tartani, hogy az önkéntesek egyéni elégedettségérzése, érzelmi felindultsága, a gyerekektől kapott szeretet és hála őket megerősítő, önértékelésüket javító élménye ne vegye el a fókuszot azokról, akiknek és akikért adott projekt elindult (Sik et al. 2020).

2) *Helyi konfliktusok.* A határtartás témájához is kapcsolódik a faluban különféle személyek, családok, illetve akár etnikumok között fennálló feszültségekkel kapcsolatos megnyilvánulások kérdése. Csordáson, ahol mindenki mindenkit ismer, a semlegesség megtartása a csak rövid időre odalátogató részéről is diplomáciai finommunkát igényel, hosszú távon pedig egyenesen lehetetlen kihívásnak tűnik. A táborok szervezőiként ugyanakkor alapvetés, hogy e

szerepünkben elsősorban a programjainkon résztvevő gyerekekért vagyunk felelősek, és nem feladatunk állást foglalni a tágabb közösség konfliktusaiban. Természetesen volt rá példa, hogy ezek a gyerektársadalmon belül is lecsapódtak, és a programok során nekünk kellett kezelni a családok közti nézeteltéréseknek a gyerekek által újrajátszott formáját. Ezt mindig legjobb pedagógiai tudásunk szerint, resztoratív technikával, a befogadás értékrendjét szem előtt tartva, és szükség esetén utólag a szülőkkel is konzultálva végeztük. Igen lényeges szempont, hogy amennyire csak lehet, egyenlő kapcsolatot alakítsunk ki minden résztvevő gyerekkel, hiszen a „kivételezés” gyanúja a közösségen belül és a segítők-segítettek között is nehezen helyrehozható károkat okozhat.

3) *A felnőttek bevonása.* Tapasztalataink szerint a gyerekekkel végzett munka egyik nagy könnyebbsége, hogy a felnőttekhez képest jóval egyszerűbb a kiegyensúlyozott viszony kialakítása közösségük minden tagjával. Ezzel együtt hosszú távon elengedhetetlen a szülőkkel és más helybéli felnőttekkel való kommunikáció élénkítése, hiszen minél intenzívebb a külső jelenlét a faluban, annál több kérdés, gyanakvás merül fel a helyiek részéről. Egy ilyen apró, zárt közösségben a kívülről érkező számára rendkívüli kihívás saját szerepének meghatározása és az abban való megmaradás, a semlegesség és a békés viszony fenntartása minden helybélivel, jövetele céljának közérthetővé tétele és kommunikációja – amelynek persze feltétele, hogy mindenekelőtt ő maga tudja, miért is van a terepen. Mindez a közösség méretének és jellegének megfelelően folyamatos vizsgáló tekintetek előtt zajló folyamat, amelyet tovább bonyolíthat a mendemondák, pletykák gyors és kontrollálhatatlan terjedése a közösség tagjai között.

E kihívásokkal való szembenézésben sokat segíthet egy megbízható helyi partner, aki az idegenhez képest sokkal inkább átlátja és érti a helyi viszonyokat és nyelvet. Ugyanakkor fontosnak tartom leszögezni, hogy – mint annyi más hasonló, marginalizált csoportokkal végzett munka során – a határon túli magyar közösségekkel való (segítő) kapcsolat kialakításakor is elkerülendő a romantizálás. Meggyőződésem, hogy az előzetes kutatás, illetve a folyamatos reflexió hozzásegíthet a terep komplex, valóságos, árnyalt képének kialakításához, ami nemcsak az ott élők iránti érzékenység és alázat jele, hanem a segítő tanulóknak, reziliens jelenlétének a záloga is.

MERRE TOVÁBB, CSORDÁS?

Tanulmányomban a mindennapi etnicitás, a kisebbségi identitások és az etnocentrizmus elméleti keretébe, illetve a romániai magyar és roma kisebbségek státuszának kontextusába ágyazva mutattam be egy székelyföldi kis faluban végzett empirikus kutatás eredményeit, valamint az ebből kinőtt gyerektábor-projektet. A csordási közösséggel való munka a Magyarországról nyújtott támogatások rendszerében azért figyelemre méltó, mert a nacionalista diskurzusokban felbukkanó ún. nemzeti célok helyett lokálisan megfogalmazott igényekre reagál, illetve a segítség folyamatában is a helyi erőforrások bemozgatására fókuszál. A terep empirikus felmérése, a helyi értékek és célok előtérbe helyezése, valamint a szakmai szempontok dominanciája teszik a projektet jó gyakorlattá.

Csordásról, illetve a környék falvairól sem korábban, sem vizsgálódásom óta nem született tudományos igényű elemzés, így az esettanulmány a Székelyföld Maros megyei részén fekvő kistelepülések irodalmát is gazdagítja, különös tekintettel a mind a kutatók, mind a politiku-

sok által gyakorta figyelmen kívül hagyott cigányok által létrehozott narratívákra. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy az empirikus kutatás nem önmagáért való cselekedet, és akár kutatóként, akár segítőként, akár a két szerep valamilyen metszetében van jelen az ember a terepen (Katona 2017), a válaszadók segítségével létrehozott tudás felhasználása során törekednie kell az így létrejött tőke és hatalom megosztására, visszaforgatására az érintett közösségbe. Csordási projektünk kiindulópontja egy hatalmi szempontból meglehetősen terhelt szituáció, amelyben többek között a kutató-kutatott (majd segítő-segített), többségi-kisebbségi, tanult-tanulatlan szerepek és élethelyzetek közti diszkrepanciák feloldása is kihívást jelent. Mégis abban a szemléletben indítottuk el és folytatjuk a programokat, hogy folyamatos önreflexió és nyitott, hiteles kommunikáció mellett lehetséges a tudományos kutatás során nyert tudás hasznosítása, működésbe hozása, ezáltal érvényessé tétele (Málovics et al. 2014).

Ezzel együtt az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy a kutatás és az első csordási nyári tábor között eltelt három év milyen változásokat hozott a falu életében, a kutatási eredmények nem veszítették-e el aktualitásukat. Bár a helyiek foglalkoztatottságáról és a mezőgazdasági termelés legfrissebb alakulásáról nincs információnk, empirikus kutatások szerint „Romániában az etnicitás mentén erősödnek a társadalmi egyenlőtlenségek” (Csata 2017: 82), aminek eredményeképpen a magyar többségű székely területeken a különféle hátrányok koncentrációja nem csökken, sőt növekszik. Csordás lélekszámáról a következő népszámlálás után várható friss adatok, de szubjektív megfigyeléseim szerint a gyerekek száma – részben a faluba frissen betelepült fiatal családok jelenlétének köszönhető. Ugyanakkor az elidegenedés kérdése továbbra is feszültségben tartja a közösség tagjait. Pár éve kigyulladt és leégett a falu egyik frissen emelt középülete. Az incidens utóregzései sokáig a közösség teljes szétszakadásával fenyegettek; mostanra enyhülni látszik a polémia.

Azt biztosan kijelenthetjük, hogy közösségi tevékenységekre, játékokra, vidámságra nagy igény van a faluban. Emellett, Csata (2019: 66) optimista meglátása szerint, „az etnikai alapú egyenlőtlenségek csökkentése, az etnikai-nyelvi határokon átívelő, a szélesebb társadalmi integrációt segítő civil szervezetek fejlődése és a magasabb politikai részvétel hozzájárulhat a lakosság magánvagyonának a gyarapodásához” is. Hogy hosszú távon mire lesz elég a csordási gyerektábor-projekt, sikerül-e fokozatosan felfelé tágítani a célcsoportok életkorát, és a COVID 19 járvány mennyi időre akasztja meg, milyen módon befolyásolja a határokon átívelő segítő tevékenységek megvalósíthatóságát, egyelőre kérdéses. A címben idézett mondatban – „akkor jöjjetek máskor is... ha lehet róla szó” – egy csordási kiskamasz által az első nyári tábor végén megfogalmazott igény viszont az azóta eltelt időszakban sem veszített semmit érvényességéből.

IRODALOM

- Achim, V. (2004): *The Roma in Romanian History*. Budapest: Central European University Press.
- Bakó B. (2006): Cigánymódra – magyarmódra. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténetén át. In Bakó B. – Papp R. – Szarka L. (eds.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Budapest: Balassi Kiadó. 36–64.

- Barna, G. (2019): A magyar nyelvű oktatás versenyképessége Romániában. *Érettségi eredmények, 2012–2016. Regio*, 27(4): 142–178. DOI: 10.17355/rkkpt.v27i4.290
- Billig, M. (1995): *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bíró A. Z. – Oláh S. (2002): Roma népesség a székelyföldi településeken In: Bodó J. (ed.): *Helykeresők. Roma lakosság a Székelyföldön*. Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó. 11–48.
- Bochsler, D. – Szöcsik E. (2013): Building Inter-Ethnic Bridges or Promoting Ethno-Territorial Demarcation Lines? Hungarian Minority Parties in Competition. *Nationalities Papers*, 41(5): 761–79. DOI: 10.1080/00905992.2013.801411
- Brubaker, R. (2003): Neither Individualism nor ‘Groupism’: A Reply to Craig Calhoun. *Ethnicities*, 3(4): 553–57. DOI: 10.1177/1468796803003004006
- Brubaker, R. (2004): *Ethnicity without Groups*. In: Brubaker, R. (ed.): *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press. 7–27.
- Brubaker, R. – Feischmidt M. – Fox, J. – Grancea, L. (2006): *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton: Princeton University Press.
- Byrne, B. (2004): *Qualitative Interviewing*. In: Seale, C. (ed.): *Researching Society and Culture*. London: Sage, 2004. 179–192.
- Csata, Zs. (2017): Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*, 15(1): 81–103. DOI: 10.17177/77171.191
- Csata, Zs. (2019): Az etnikai polarizáció és a jólét összefüggései Erdélyben. *Regio*, 27(3): 28–77. DOI: 10.17355/rkkpt.v27i3.274
- Dupcsik Cs. (2009): *A magyarországi cigánység története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Engebrigsten, A. I. (2007): *Exploring Gypsiness. Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village*. New York: Berghahn Books.
- Eriksen, T. H. (1993): Formal and Informal Nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 16(1): 1–25. DOI: 10.1080/01419870.1993.9993770
- Eröss, G. (2005): Magyarok, romák, székelyek, kínaiak. *Kerekasztal-vita, kutatások és publikációk – A kisebbségkutatás új iránya*. In: Tamás P. – Eröss G. – Tibor T. (eds.): *Nemzetfelfogások. Kisebbség-Többség*. Budapest: Új Mandátum, 15–27.
- Feischmidt M. (2005): A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus tárgyalása Erdélyben. In: Feischmidt M. (ed.): *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok*. Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 7–32.
- Feischmidt M. (2010): Megismerés és elismerés: Elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. In: Feischmidt M. (ed.): *Etnicitás – Különbségteremtő Társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör. 7–29.
- Feischmidt M. (2014): Mindennapi nacionalizmus és a másság cigányként való megjelölése. In: Feischmidt M. – Glózer R. – Ilyés Z. – Kasznár V. K. – Zakariás I. (eds.): *Nemzet a minden napokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest: L’Harmattan. 403–447.

- Feischmidt M. – Zakariás I. (2010): Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In: Feischmidt M. (ed.): *Etnicitás. Kisebbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet. 152–169.
- Fosztó L. (1996): Interetnikus kapcsolat Székelyszáldoboson. Cigány–magyar egymás mellett élés. In: ACTA 1996 (Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve). 233–250.
- Fosztó L. (2003): Szorongás és megbélyegzés: a cigány–magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói. In: Bakó B. (ed.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 83–107.
- Fosztó L. (2007): *Ritual Revitalisation after Socialism. Community, Personhood, and Conversion among Roma in a Transylvanian Village*. Münster: LIT Verlag.
- Guetzkow, J. – Fast I. (2016): How Symbolic Boundaries Shape the Experience of Social Exclusion: A Case Comparison of Arab Palestinian Citizens and Ethiopian Jews in Israel. *American Behavioral Scientist*, 60(2): 150–71. DOI: 10.1177/0002764215607581
- Ife, J. (1997) *Rethinking Social Work*. London: Longman.
- Karner, C. (2007): *Ethnicity and Everyday Life*. Abingdon: Routledge.
- Katona N. (2017): Szégyen és hallgatás. A kutató szerepe a prostitúció elbeszélésében. *Szociológiai Szemle*, 27(2): 68–87.
- Kerényi Gy. – Bárdi N. (2010): A magyarul beszélő külhoni romák. Anyanyelve Magyar. 2010. szeptember 26. http://erdely.ma/kultura.php?id=75270&cim=anyanyelve_magyar_a_magyarul_beszelo_kulhoni_romak_audio.
- Kiss, T. (2014): Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio*, 22(2): 187–245. DOI: 10.17355/rkkpt.v22i2.28
- Kiss T. – Barna G. (2013): Erdélyi magyarok a magyarországi és romániai politikai térben. *Műhelytanulmányok a Romániai Kisebbségekről*, 50. Cluj Napoca: Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale.
- Lamont, M. – Molnár V. (2002): The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28: 167–95. DOI: 10.1146/annurev.soc.28.110601.141107
- Levin, M. (2012): Academic integrity in action research. *Action Research*, 10(2): 133–149. DOI: 10.1177/1476750312445034
- Málovics Gy. – Mihók B. – Pataki Gy. – Szentistványi I. – Roboz Á. – Balázs B. – Nyakas Sz. (2014): Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom*, 28(3): 66–83. DOI: 10.17649/TET.28.3.2589
- McGarry, A. (2009): Ambiguous Nationalism? Explaining the Parliamentary under-Representation of Roma in Hungary and Romania. *Romani Studies*, 19(2): 103–24. DOI: 10.3828/rs.2009.2
- Molina, L. E. – Phillips, N. L. – Sidanius, J. (2015): National and Ethnic Identity in the Face of Discrimination: Ethnic Minority and Majority Perspectives. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 21(2): 225–36. DOI: 10.1037/a0037880

- Olitsky, S. (2015): Beyond 'Acting White': Affirming Academic Identities by Establishing Symbolic Boundaries Through Talk. *Urban Education*, 50(8): 961–88. DOI: 10.1177/0042085914536999
- Nagy Á. (2018): A táborozáspedagógia és helye a pedagógiai módszertanban – A hidden extracurriculum körvonalai. *Új Pedagógiai Szemle*, 68(5–6): 68–85.
- Pap, Sz.-I. (2013): Encountering the Nation beyond Borders: Hungarian High School Students, Tourism and the Micromanagement of Nation-Building. MA Thesis. Budapest: Central European University, Nationalism Studies Program.
- Papp, Z. A. (2012): Az etnocentrizmus szerkezete a kisebbségben – a fókuszcsoportos beszélgetések alapján. In: Papp Z. A. – Veres V. (eds.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálata alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány. 79–116.
- Papp, Z. A. (2014): Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio*, 22(1): 118–55. DOI: 10.17355/rkkpt.v22i1.9
- Patakfalvi-Czirják Á. – Zahorán Cs. (2017): Változó Székelyföld. *Replika*, 5(105): 85–89.
- Populația După Etnie La Recensământele Din Perioada 1930–2011. n.d.
<http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/>.
- Populația Stabilă Pe Județe, Municipii, Orașe Și Localități Componente La RPL_2011. n.d.
<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>.
- Pulay G. (2006): Etnicitás, állampolgárság és munkaerőpiaci kategorizáció. *Regio* 17(2): 25–42.
- Santamaría-García, H. – Pannunzi, M. – Ayneto, A. – Deco, G. – Sebastián-Gallés, N. (2014): 'If You Are Good, I Get Better': the Role of Social Hierarchy in Perceptual Decision-Making. *SCAN*, 9: 1489–97. DOI: 10.1093/scan/nst133
- Sik D. – Nyilas M. – Rácz A. – Szécsi J. – Takács E. – Zakariás I. (2020): Kontingens szolidaritás – elemzési szempontok a késő modern segítő interakciók vizsgálatához (2. rész). *Esély*, 31(1): 3–23.
- Silverman, D. (2013): *Doing Qualitative Research*. London: Sage.
- Tajfel, H. (1981): *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dommelen, A. – Schmid, K. – Hewstone, M. – Gonsalkorale, K. – Brewer, M. (2015): Constructing Multiple In-Groups: Assessing Social Identity Inclusiveness and Structure in Ethnic and Religious Minority Group Members. *European Journal of Social Psychology*, 45(3): 386–99. DOI: 10.1002/ejsp.2095
- Veres V. (2012): Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In: Veres V. – Papp Z. A. (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálata alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány. 15–78.
- Veres V. (2014): Identity Discourses on National Belonging: The Hungarian Minority in Romania. *Romanian Journal of Political Science*, 4(2): 61–86.

- Verkuyten, M. (2005): Ethnic Group Identification and Group Evaluation Among Minority and Majority Groups: Testing the Multiculturalism Hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1): 121–38. DOI: 10.1037/0022-3514.88.1.121
- Verkuyten, M. (1996): Personal Self-Esteem and Prejudice among Ethnic Majority and Minority Youth. *Journal of Research in Personality*, 30(2): 248–63. DOI: 10.1006/jrpe.1996.0016
- Verkuyten, M. – De Wolf, A. (2002): Ethnic Minority Identity and Group Context: Self-Descriptions, Acculturation Attitudes and Group Evaluations in an Intra- and Intergroup Situation. *European Journal of Social Psychology*, 32: 781–800. DOI: 10.1002/ejsp.121
- Vertovec, S. (2009): *Transnationalism*. Abingdon: Routledge.
- Vincze E. (2013): Socio-Spatial Marginality of Roma as Form of Intersectional Injustice. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Sociologica*, 58(2): 217–41.
- Xu, Y. – Farver, J. A. M. – Pauker, K. (2015): Ethnic Identity and Self-Esteem among Asian and European Americans: When a Minority Is the Majority and the Majority Is a Minority. *European Journal of Social Psychology*, 45: 62–76. DOI: 10.1002/ejsp.2061
- Zakariás I. (2016): Szolidaritás és hatalom a kisebbségi magyarokra irányuló jótékonyágban. PhD-disszertáció. Szociológia és Társadalompolitika Intézet. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola. DOI: 10.14267/phd.2016030
- Zakariás, I. (2017): Adni és elfogadni: elismeréviszonyok a kisebbségi magyarokra irányuló jótékonyágban. *Társadalomtudományi Szemle*, 7(4): 1–28. DOI: 10.18030/socio.hu.2017.4.1
- Zakariás, I. (2019): Othering and Recognition: National Ideologies in Donor-Recipient Encounters in Hungarian Co-Ethnic Philanthropy. *Revue européenne des migrations internationales*, 35(1–2): 215–237. DOI: 10.4000/remi.13061